

Шульгіна Тетяна Миколаївна
аспірант кафедри філософських та соціально-політичних наук
ОРІДУ НАДУ при Президентові України

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ «ІНВАЛІД» ТА «ІНВАЛІДНІСТЬ»

У статті розкривається зміст термінів «інвалід» та «інвалідність». Основний акцент зроблено на історичному аналізі щодо виникнення дефініцій «інвалід» та «інвалідність». Розглянуто основні визначення «інвалідності», які притаманні сучасним державам світу.

Ключові слова: інвалід, інвалідність, особа з інвалідністю.

Tetyana Shulgina
PhD student Philosophy and Social and Political Sciences chair
ORIPA NAPA, Office of the President of Ukraine

THEORETICAL ANALYSIS OF THE DEFINITIONS OF «DISABLED» AND «DISABILITY»

The article reveals the meaning of the terms «disabled» and «disability.» The main emphasis is made on the historical analysis of the emergence of «disabled» and «disability» definitions. The basic definition of «disability» that are inherent in the modern state of the world, namely.

- Biomedical definition. Disability equivalents to diseases or defects that directly related to health status and indicates what is wrong with the person;

- Philanthropic definition. History calls older than the biomedical definition and considers disability as a human tragedy. The disabled person is the object of sympathy and charity, her condition is the basis for the emergence of stress not only is her but also in her family;

- Sociological definition. Displays disability as a form of human differences of social norms, which do not comply with other equal opportunities to participate in society inherent the rest of the citizens;

- Economic definition. Considers the disability due to number of social spending. People with disabilities cause increased costs in connection with certain needs and because of their limited performance at work, compared with healthy people;

- Socio-political definition. Disability can not be considered in isolation from the social and physical world which is sometimes the cause of restrictions for people with disabilities. Disability - a result of an environment that does not meet human capabilities [1].

Much attention paid to the study of the categories of «disabled» and «disability» in the scientific literature for many years. Thus, the historical development on public attitude to people with disabilities is seen in the works of M.Firsov, A. Capska, L. Smith etc.

Among the scientific papers on the issue of disability, rehabilitation, social protection, special attention is paid to the work of scholars such as A. Ipatov, S. Bogdanov, I. Kozub, K. Mishchenko, and others. It is impossible not to mention researches on disability conducted by persons with disabilities. US-psychologist S. Linton justifies the opinion: «the fate of people with disabilities can trigger public interest and thus change public opinion regarding people with disabilities». Since its inception, the society always had an ambiguous attitude towards people who had differences in physical and psychological condition. Thus, in the ancient world people with disabilities treated with prejudice, not only because they could not participate in public life and be «full citizens», but also that their defects caused mystical horror and beliefs that their disease is a demonic provenance. With the advent of Christianity attitudes towards people with disabilities gradually changed to a more humane, but grew share of religious prejudice, the living conditions of people with disabilities were severe. Only at the end of the twentieth century in some countries, organizations of people with disabilities began to develop a new approach to the treatment of persons with disabilities. This approach was based on the relationship between the constraints faced by people with disabilities and the structure and nature of the environment that surrounds it.

Thus, scientists single out five major periods in treatment Ukrainian society for people with disabilities:

- Church charity (to the tenth century);
- Monastery (X - the middle of the eighteenth century);
- Medical (XVIII - XIX centuries);
- Medical and teaching (XX century);
- The current stage [5].

Today, many scholars describe «disability» as the impact of abnormalities caused by the surrounding conditions of life which in interaction with other factors and in particular social situation can make a person feel the adverse feeling in her personal or professional life. This definition reveals that under the conditions of life in which there are less obstacles abnormalities may not lead to significant consequences, and as a result the phenomenon of disability may be missing.

Key words: disabled, disability, person with disabilities.

Шульгина Татьяна Николаевна
аспирант кафедры философских и социально-политических наук
ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДЕФИНИЦИЙ «ИНВАЛИД» И «ИНВАЛИДНОСТЬ»

В статье раскрывается содержание терминов «инвалид» и «инвалидность». Основной акцент сделан на историческом анализе возникновения дефиниций «инвалид» и «инвалидность». Рассмотрены основные определения «инвалидности», которые присущи современным государствам.

Ключевые слова: инвалид, инвалидность, люди с инвалидностью.

Постановка проблеми. Розглядаючи історичні етапи розвитку людської цивілізації, варто наголосити, що уявлення про «інвалідність» еволюціонують, критерії її визначення змінюються та поступово переносяться із сфери життя окремої людини з інвалідністю до сфери організації життєдіяльності всього суспільства в цілому.

Осмислення змісту поняття інвалідність має особливе значення як під час поточного ділового спілкування, так і в період визначення цілей і розробки планів та програм щодо зміни соціальної політики стосовно осіб з інвалідністю.

Варто наголосити, що уявлення про інвалідність, яке сформувались у різних країнах упродовж історичного розвитку людства, окреслили п'ять найбільш поширених визначень цього стану, які співіснують дотепер і по-різному притаманні сучасним державам світу, а саме [1]:

Біомедичне визначення. Інвалідність прирівнюється до хвороби чи вади, що пов'язана безпосередньо зі станом здоров'я і вказує на те, що саме негаразд з особою. Згідно з цим визначенням, медичний стан стосується лише цієї особи.

Філантропічне визначення. Історично є старішим, ніж біомедичне визначення, і розглядає інвалідність як людську трагедію. Відповідно особа з інвалідністю є об'єктом співчуття і доброчинності, стан її є підґрунтям для виникнення стресу не лише у неї, але й в її родині (особисте горе, знецінення, ізоляція).

Соціологічне визначення. Відображає інвалідність як форму людської відмінності від соціальних норм, яка не відповідає можливостям рівної з іншими участі у житті суспільства, що притаманні решті громадян. У такому розумінні інвалідність застосовується не лише до окремої особи, але й до сфери соціальних відносин за здатністю виконувати соціальні норми (нездатний, дискримінація, знецінення).

Економічне визначення. Розглядає інвалідність за кількістю соціальних витрат. Люди з інвалідністю стають причиною збільшення витрат у зв'язку з певними потребами (лікування, реабілітація, матеріальна допомога) та через їхню обмежену продуктивність на роботі (менше навантаження, добір робочих операцій), порівняно зі здоровими людьми (клопіт).

Соціально-політичне визначення. Інвалідність неможливо розглядати ізольовано від соціального і фізичного світу, який інколи є причиною обмежень людей з інвалідністю. Інвалідність – це наслідок середовища, що не відповідає можливостям людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню категорій «інвалід» та «інвалідність» у науковій літературі чимало років приділяється велика увага. Так, історичний розвиток щодо ставлення суспільства до осіб з інвалідністю розглядається в роботах М. Фірсова, А. Капської, Л. Коваль та ін. Серед наукових праць, присвячених питанням інвалідності, реабілітації, соціального захисту особлива увага приділяється робота таких вчених, як А. Іпатова, С. Богданова, І. Козуб, К. Міщенко, та ін. Не можна не відмітити дослідження, присвячені інвалідності, проведені самими особами з інвалідністю. Американський психолог S. Linton (С. Лінтон) обґрунтовує думку: «долі людей з інвалідністю можуть викликати громадський інтерес, а значить змінити думку суспільства відносно інвалідів» [2].

Метою статті є висвітлення та аналіз дефініцій «інвалід» та «інвалідність».

Виклад основного матеріалу. З початку свого існування суспільство завжди неоднозначно ставилося до осіб, які мали відмінності у фізичному та психологічному стані. Так, в античному світі до людей з інвалідністю ставилися з упередженням не тільки тому, що вони не могли брати участь у суспільному житті та бути «повноцінними громадянами», але й тому, що їх вади викликали містичний жах і вірування в те, що їхня хвороба має демонічне походження.

Підтвердженням цього є твори давньогрецьких філософів. Так, Платон вважав, що держава має право вирішувати питання про «придатності громадян» до навчання, що дозволяло без особливих мотивацій розправлятися з «непридатними». Однак вивчаючи проблему поводження з душевнохворими, котрі скоїли кримінальні діяння, вважав, що такі особи в «очевидному» сенсі не можуть відповідати за свої дії і не повинні нести покарання на тих же підставах, що і нормальні люди. Він дбав, щоб душевнохворі були під опікою суспільства [4].

Аристотель також закріплював за державою головну роль у вихованні громадян, він вважав, що людей з інвалідністю «не слід виправляти» і «не слід допускати до суспільного життя».

Тільки завдяки Ж. Ж. Руссо (1712–1778) стався поворот у ставленні до інвалідів. «Від природи, - говорив Руссо, - всі люди рівні. Це не означає, що сильний і слабкий рівні за силою. Вони рівні щодо права на життя. І якщо така рівність визнається, то сильний допомагає слабкому вижити. Тоді слабкий відчуває себе рівним сильному». Руссо констатував, що природна нерівність людей проявляється, перш за все, у нерівності громадських умов. «А тому гуманізм сучасного суспільства проявляється в тому, що воно прагне створити рівні умови для самих безнадійних інвалідів, а не в тому, щоб, посилаючись на їх неповноцінність», просто бракувати цих людей або розміщати в спеціальні резервації» [4].

Історики вказують, що за часів Київської Русі людям з різними видами обмежень, приділяли певну увагу, ставились до них гуманно та милосердно. Такі визначальні принципи щодо нужденних мали місце в суспільному устрої держави і були підкріплені прийняттям певних законодавчих актів. Найперші офіційні документи в яких йдеться мова про надання допомоги потребуючим датуються кінцем X ст., коли Київський князь Володимир Святославович указом від 996 р. зобов'язав церкву дбати про осіб, що мають обмежені можливості, сиріт та убогих. Держава та громада піклувалися про всіх нужденних загалом, не виділяючи окремі категорії, тому терпиме ставлення та допомога інвалідам простежувалася в контексті турботи про сиріт, нужденних старців та інших категорій [5].

В епоху XV-XII століть в Україні значного поширення набували «богадільні-шпиталі», які визнавались специфічними формами допомоги хворим та інвалідам. У XVIII ст. починають розроблятися заходи приватного порядку щодо влаштування богадільнь, спеціальних виховних будинків. Також були прийняті Прикази громадського призріння, головною метою яких було надання допомоги потребуючим, вони виконували всю соціальні політику країни. Згодом почали відкриватися благодійні об'єднання, головним завданням яких було надання послуг для неповносправних людей [6].

У ставленні українського суспільства до людей з вадами, науковцями виділяється п'ять основних періодів:

- церковної благодійності (до X ст.);
- монастирський (X – середина XVIII ст.);
- медичний (XVIII – XIX ст.)
- лікувально-педагогічний (XX ст.)
- сучасний етап [5].

Сам термін «інвалід» з'явився наприкінці XVII століття і так називали відставних військових, котрі внаслідок захворювання, поранення або каліцтва були нездатні нести військову службу і яких направляли на цивільні посади,

цей термін вважався почесним у порівнянні з іншими маркерами обмежених можливостей (глухі, сліпі, каліки та ін.) [6].

З другої половини ХІХ століття цей термін поширюється й на цивільних осіб. Саме цей період характеризується стрімким розвитком промисловості, де була задіяна велика кількість найманих працівників, в поняття «інвалід» вкладається новий зміст. Під ним стали розуміти працівників, які внаслідок виробничої травми чи професійного захворювання повністю або частково втрачали працездатність і можливість заробляти собі на життя. Нарешті, після Другої світової війни в світлі загального руху щодо захисту прав людини відбувається формування поняття «інвалід», яке охоплює усіх осіб, котрі мають фізичні, психічні або інтелектуальні обмеження [7].

На міжнародному рівні приймається ряд нормативно-правових документів стосовно осіб з інвалідністю.

Так, згідно з «Декларацією про права інвалідів» інвалід – це будь-яка особа, яка не може повністю або частково самостійно забезпечити потреби для нормального життя через ваду її фізичних та розумових здібностей, набуту з народження чи у процесі життя [8].

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист» [9].

Але, варто наголосити, що у вересні 2016 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення зміни до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї», зокрема пропонується слова «інвалід» і «інваліди» у всіх відмінках замінити словами «особа з інвалідністю» та «особи з інвалідністю» у всіх відмінках.

Поряд з поняттям «інвалід» розглядається поняття «інвалідність».

У Конвенції ООН про права інвалідів розглядається поняття «інвалідність» як таке, що еволюціонує, і є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з порушенням здоров'я, середовищними бар'єрами, що заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [10].

Аналізуючи дефініції «інвалід» та «інвалідність», що містяться в різних нормативно-правових актах щодо захисту прав інвалідів, наголошують на зміні підходу до «інвалідності» від медичної моделі до моделі прав людини. Так, С. Лінтон, автор одного з перших комплексних досліджень інвалідності, відмітила, що погляд з позиції людини з обмеженими можливостями є виключно важливим для розвитку гуманітарного і соціального знання. Цей

погляд потрібний для переоцінки і реконструкції загального розуміння соціальних і культурних категорій ідентичності [11].

Такий напрям у вивченні інвалідності виникає в 1980-і роки в якості реакції на традиційні дослідження інвалідності, що проводилися в руслі медичної моделі, яка виявилася нездатною пояснити причини соціальної маргіналізації і низького рівня життя людей з обмеженими можливостями [12].

У Міжнародній класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я виділяються дві моделі інвалідності: 1) медичну, яка розглядає інвалідність як первинну проблему, викликану будь-якими змінами здоров'я; 2) соціальну, яка передбачає створення передумов для повноцінної інтеграції інваліда в суспільство [13].

В процесі розвитку вивчення інвалідності в 1990-і роки до політологів і соціологів підключилися і фахівці з інших соціальних і гуманітарних наук, перетворивши тему інвалідності на активне дослідницьке поле. Саме у цей період сталася відмова від простого вивчення інвалідності як медичного діагнозу, як хвороби, ненормальності, патології. Інвалідність стає важливою юридичною (державно-правовою) та політичною категорією.

Отже, сьогодні багато науковців характеризують «інвалідність» як вплив відхилень від норми, обумовлений оточуючими умовами життя, який при взаємодії з іншими факторами і в конкретній соціальній обстановці може змусити людину відчувати несприятливі відчуття в її особистому або професійному житті. Дане визначення свідчить, що за умов життя, в яких існує менше перешкод, відхилення від норми можуть не призводити до суттєвих наслідків, у результаті чого феномен інвалідності може бути відсутній [14].

Висновок. Політика багатьох держав стосовно осіб з інвалідністю протягом століть була спрямована на одну ціль – зробити їх «непомітними» та приховати від упередженого суспільства. «Неосвіченість, зневага, забобони та страх – ось соціальні фактори, які протягом усієї історії були перешкодою для розвитку здібностей людей з інвалідністю і призводили до їхньої ізоляції [3]. Розглядаючи поняття (категорії) «інвалід» та «інвалідність», слід наголосити, що сьогодні вони зорієнтовані не лише на удосконаленні системи соціального захисту, а й в забезпеченні доступності осіб з інвалідністю до всіх об'єктів соціального середовища. Тому, головною метою політики держави повинно бути щоб особи з інвалідністю не тільки мали права, але й могли їх реалізовувати.

Література.

1. Іпатов А. В., Ханюкова І. Я. Поняття інвалідності в аспекті сучасного міжнародного права. / А. В. Іпатов, І. Я. Ханюкова // Український вісник медико-соціальної експертизи. № 3(17) 2015.
2. Агеева Н. В. Социальные представления о людях с инвалидностью как фактор их интеграции в современное российское общество: автореф. дис. ... канд. социол. наук. –Ставрополь, 2006. – 24 с.
3. Навчальний посібник «Інвалідність та суспільство». Електронний ресурс.
Режим..доступу:http://edu.helsinki.org.ua/sites/default/files/userfiles/posibnik_invalidnist_ta_suspilstv.pdf.
4. Бондаренко Г. И. Инвалид как понятие в историко-философском контексте. Електронний ресурс. Режим..доступу: <http://bmsi.ru/doc/d6ef30c1-91b7-477c-bbbd-eb569d90346b>.
5. Сачок В.О. Теоретико – історичний аналіз розвитку становлення системи опіки і навчання осіб з вадами розвитку. Електронний ресурс. Режим..доступу:http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_96/Sachok.pdf.
6. Малюга Л. Ю. Деякі аспекти використання поняття «інвалід» та його трактування / Л. Ю. Малюга // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – №6–3, 2013 р.
7. Мельничук Д.П. Соціальний захист інвалідів в Україні як ознака досягнутого рівня людського розвитку. Електронний ресурс. Режим..доступу: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/66267>.
8. Декларація про права інвалідів. Електронний ресурс. Режим..доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_117.
9. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» Електронний ресурс. Режим..доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
10. Конвенція про права осіб з інвалідністю Електронний ресурс. Режим..доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
11. Davis J., Linton S. Introduction: Disability Studies // Radical Teacher. 1995. № 47. P. 2–3. <https://www.rienner.com/uploads/50b7cb7fb3c4d.pdf>
12. Муравьева М.Г. Калеки, инвалиды или люди с ограниченными возможностями? Обзор истории инвалидности. / М.Г. Муравьева// Журнал исследований социальной политики, том 10, №2. 2012г.
13. Іпатов А. В. Международная классификация функционирования ограниченной жизнедеятельности и здоровья и проблемы инвалидности :

монографія / А. В. Ипатов, И. Л. Ферфильфайн, С. А. Рыков. – Днепропетровск : Гамалия, 2004. – 304 с.

14. Ханюкова І. Я. До поняття «інвалідність» / І. Я. Ханюкова // Український вісник медико-соціальної експертизи. – 2012. – № 3. – С. 23–33. – Електронний ресурс. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujmse_2012_3_6.